

Bezárkózás a nemzeti hagyományba, avagy lesz-e szemléletváltás a szlovákiai magyar néprajzban?

Fejtegetésem főcímét Komoróczy Géza okos könyvétől (Komoróczy 1995) kölcsönöztem, s habár az látszólag(!) legfeljebb kevés kapcsolatban áll az alább elmondandókkal, talán – s remélhetőleg, ez azért majd kiderül – a cím mégsem volt teljesen öncélú.

Gabriela Kiliánová egy néhány esztendeje megjelent írásában (Kiliánová 2000, 132–139) a 19. század egyik szlovák folklórgyűjtője hagyatékának rendszerezése közben fölvetődött gondolatait osztja meg az olvasóval. František Šujanský (1832–1907), római katolikus pap, aki egész habitusában, tevékenységében például a mi Majer Istvánunkra is emlékeztet (Liszka 2000, 134–135), folklórgyűjtéseket is végzett, elsősorban az északnyugat-szlovákiai szülőfalujában, Rajecban és környékén, valamint a későbbi, közép-szlovákiai működési helyein. Kiliánovának feltűnt, hogy a Šujanský által feljegyzett prózai népköltészeti anyagban, de akár a népdalokban, közmondásokban sem fordultak elő más, a szlovákkal együtt élő népekre (magyarokra, németekre, zsidókra, cigányokra stb.) vonatkozó utalások, esetleg más nyelvű betoldások, holott „Šujanský Szlovákia területén gyűjtött, ami abban az időben multietnikus és multikulturális volt”. Most – miközben jótékony szembehunyással elnézzük azt az anakronizmust, miszerint „Szlovákia területén gyűjthetett volna”, tudván, hogy a helyes és történetileg korrekt meghatározás a „mai Szlovákia területe” lenne – egyet kell érteni a megállapítással, hozzátéve: ez a terület ma is multietnikus, s talán multikulturális is (utóbbiban nem vagyok teljesen biztos, de hát ez többek között distancia kérdése is). Még az 1980-as években, Kiszucában végzett terepmunkája során – folytatja Kiliánová – saját maga még bőszégesen tudott ilyen, más etnikumokkal összefüggésbe hozható szövegeket feljegyezni. Nyilvánvaló tehát, hogy Šujanský az ilyen jellegű szövegeket vagy föl sem jegyezte, illetve ha mégis, a publikációi előkészítése során selejtezte ki őket. Kiliánová végkövetkeztetése: „a nemzeti kultúra konstrukciójáról lenne szó, amely egy aránylag zárt rendszer, s amely egyszersmind rögzíti is a magunkfajta és az idegenek közti határokat? A fentiek szellemében a szövegek gyűjtője, összeállítója és kiadója tudatosan a *'mieinktől'* gyűjtött s talán a *'mieinkről'* szóló elbeszélésekre összpontosít. Ez a hozzáállás a továbbiakban a másoknak (akár mint szubjektumnak, akár mint objektumnak) a 19–20. század fordulója körüli élő folklórtradíciójáról megkonstruált képből való kihagyásában, kitörlésében is megnyilvánulhat”. Azzal a meggyőződés-

sel zárja fejtegetéseit, hogy a nemzeti koncepciók ma is gyakran befolyásolják a folklórgyűjtéseket. Rendkívül fontosnak tartom Kiliánóvának ezt a rövid eszmefuttatását, hiszen a 21. század küszöbén végre itt és most(!) szembenéz és szakít a néprajz nemzeti keretek közé bezárkózó 19. századi terhes örökségével.

Mi a helyzet viszont, ha szétnézünk saját házunk táján? A szlovákiai magyar néprajz vajon milyen mértékben nézett szembe e 19. századi örökséggel? Megpróbált-e már egyáltalán szembenézni vele?

Mivel a következőkben „elrettentő” példaként felhozandó írások szerzőinek jó szándékában nincs okom kételkedni, s megbántani sem szeretném őket, ezért a következőkben nevesítetlenül, sőt a bibliográfiai koordinátáik megadása nélkül említem őket. Végso soron, ha nem is korlátlan mértékben, de mégiscsak viszonylag nagy számban gyarapítható, bizony, sajna *általánosítható példák* ezek.

Egy zaborvidéki magyar szöveges folklórgyűjtemény összeállítója az egyik mondatípusról nem is olyan régen elcsodálkozva állapította meg, hogy az egész magyar nyelvterületen csak és kizárólag Nyitra környékén ismeretes. Az előfordulás ezen „elszigeteltség”-ére szerzőnk nem talált magyarázatot. Viszont még kérdésként sem vetődött föl benne (legalábbis ennek könyvében semmilyen tanújelét nem adta), hogy esetleg a környező szlovák falvak szöveges folklórányagával kellene kutatási eredményeit összevetnie. Azokkal lehet, hogy mutatna hasonlóságot. Ehhez persze ismerni kellene ezt a szlovák anyagot is. Az utóbbi hónapokban kettő, szintén a Zaborvidék „magyar” hiedelemalakjairól írott tanulmány került a kezembe. Itt is hasonló „rezervátumszemlélet”-tel van dolgunk: az még hagyján, hogy a dolgozatók úgy kezelik a kutatott településeket, mintha azok homogén magyar lakosságúak lennének, a környező szlovák falvaktól meg legalábbis egy berlini fal választaná el őket, de még az írások végén felvetett, jövőben elvégzendő feladatok sorában sem látták indokoltnak figyelmeztetni az interetnikus kapcsolatok kutatásának fontosságára.

A közelmúltban lektoráltam egy kéziratot, amely Ipoly-menti legények két világháború közötti katonakönyveit adja közre. A lektorálás során csak a szerző által legélt, magyar nyelvű verseket, dalokat láttam. Már a kötet megjelenése után kerültek a kezembe a szóban forgó katonakönyvek fénymásolatai. S ezekből legnagyobb meghökkenésemre kiderült, hogy a magyar többségű bejegyzések mellett szlovák és cseh nyelvű emlékkersek, rigmusok is szerepelnek e gyűjteményekben. Mivel a kötet szerzője magyar, s a magyar „népi kultúra értékeinek a mentése” volt nyilvánvaló célja, a más nyelvű szövegeket jóhiszeműen (gondolván: ezek nem a magyar népi kultúra részei) nemes egyszerűséggel kihagyta a publikációból...

Az elmúlt években nagy sikerrel „tájolt” a szlovákiai magyar tájak jellegzetes (vagy annak vélt) viseleteibe öltöztetett babák kiállítása. A rendezvénysorozatot kísérő élénk sajtóvisszhang alig néhány kivételt leszámítva, „*felvidéki* népviseleti babák” (kiemelés tőlem, L. J.) kiállításáról adott hírt. E cikkek, híradások íróiban tehát fel sem vetődött, hogy a „Felvidék” (már ha egyáltalán pontosan körvonalazható ez a térség, amit köve hiszek) multietnikus régió, s nem csak magyarok lakják, amint ezek a sajtótermékek sugallták. Egy, a közelmúltban megjelent néprajzi „falumonográfia” recenzense ismertetése végén felveti, hogy „a könyv egyes fejezetei – kellő szelektálással – a valaha elkészülő *felvidéki néprajzi tankönyv* értékes elemeket alkothatják” (kiemelés tőlem, L. J.). Ebben az esetben is példaértékű, hogy a cikk

író „felvidéki” alatt természetesen magyart ért, mintha a „Felvidék”-en más etnikum nem is élt volna, illetve élne a magyar mellett. Bizony jó ötlet: kellene egy „felvidéki néprajzi tankönyv”, amely azonban egymás mellett mutatná meg a magyar, a szlovák, a cigány, a zsidó, a német, a ruszin és így tovább népi kultúrát. Tekintsük ezt akár egy újabb kihívásnak! Állítsunk össze egy olyan (tan)könyvet, amely Szlovákia 21. századi etnikumai népi kultúráit mutatja be: azonosságaikban és különbözőségeikben egyaránt.

Annak idején, amikor Julian Grocesku, román irodalmár plagizálással vádolta meg Kriza Jánost a *Vadrózsák* c. népköltési gyűjteménye néhány balladája kapcsán (hogy tudniillik azokat Kriza vagy munkatársai románból fordították volna), az erdélyi magyar gyűjtő a *Fővárosi Lapok*ban 1864-ben azzal védekezett, hogy már azért sem plagizálhatott, mivel – „elég sajnálatos, de való tény”, de – sem ő, sem munkatársai nem tudnak románul és a román kultúrát, költészetet sem ismerik (vö. Kriza 1982, 75). Ha valaki manapság felüt egy szlovákiai magyar néprajzi munkát, akkor ezek zöme (tisztelet a kivételnek), mintha azt a „sajnálatos, de való tényt” támasztaná alá, mintha szerzőjük a szlovák nyelvet nem beszélné, a szlovák kultúrát nem ismerné. Van egy óriási különbség persze: amíg Kriza legalább „sajnálatos”-nak minősítette tudásbeli hiányosságait, a mi szerzőinkben, ez – legalábbis úgy tűnik – föl sem vetődik problémaként.

Nagyon sokszor elmondtam már, de komolyan gondolom, ezért megismétlem: az interetnikus vagy interkulturális kapcsolatok kutatásának fontosságát rengeteg érv támogatja, s ezek közül csak egy – de talán mindenki számára elfogadható! – az, hogy saját kultúránkat sem ismerhetjük meg a maga valóságában és történetiségében, ha nem vagyunk tisztában a velünk együtt vagy szomszédságunkban élő népek kultúráival. Közismert tény, térségünk a történelem során rendkívül széljárta, huza-tos terület volt. A migrációs, asszimilációs és disszimilációs folyamatok következtében alig találni ma olyan települést vagy kistérséget, amely a kora-középkortól kontinuus lakossággal bírna. Tucatjával lehet sorolni a példákat Dél-Szlovákia-szerte elszlovákosodott magyar, ruszin, horvát vagy morva, elmagyarosodott szlovák, német, morva, illetve ruszin településekről. Ezek a népességek elsősorban „csak” nyelvet váltottak, kultúrát viszont nem, illetve a nyelvnél jóval lassabban és differenciáltabban. Mivel a néprajz európai etnológia kultúratudomány, nem engedhetjük meg magunkat azt a szemellenzős luxust, hogy a mai nyelvi állapotok szerint válogassuk kutatási terepeinket. „Mintha feltámadt volna a 19. század” – kiált fel egy helyen Komoróczy már idézett könyvében. Optimista ember lévén, én azért bízom benne, hogy előbb-utóbb csak leáldozik már az az – általam azért tisztelt és szeretett, de napjainkra idejétmúlttá vált – tizenkilencedik század...

Felhasznált irodalom

- Kiliánová, Gabriela 2000. František Šujanský ešte raz. Krátka úvaha k dejinám slovesnej folkloristiky a jej cieľom. In: Zuzana Profantová (ed.): *Folklor a folkloristika na prahu milénia na Slovensku*. Bratislava, ARM 333, 132–139. p.
- Komoróczy Géza 1995. *Bezárkózás a nemzeti hagyományba. Az értelmiség felelősége az ókori Keleten*. Budapest, Osiris.

Kríza Ildikó 1982. Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok. In: Kríza Ildikó (szerk.): *Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folkloriztikáról*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 75. p.

Liszka József 2000. *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest–Dunaszerdahely, Osiris–Lilium Aurum, 134–135. p.

Acta Ethnologica Danubiana

56

Az Etnológiai Központ Évkönyve

Ročenka Výskumného centra európskej etnológie
Jahrbuch des Forschungszentrums für Europäische Ethnologie

2003–2004

Lilium Aurum